

DİN VE ŞERİAT SORUNSAĞI ÜZERİNE BİR TAHLİL

AN ANALYSIS ON THE PROBLEM OF RELIGION AND SHARIAH

Hadi SAĞLAM

Erzincan Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
İslam Hukuku ABD
Erzincan-Türkiye

hadisaglam1964@hotmail.com

Selahattin TUZ

Erzincan Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
İslam Hukuku ABD
Yüksek Lisans Öğrencisi
Erzincan-Türkiye

selahattin_tuz@hotmail.com

Atıf gösterme: Sağlam, H. & Tuz, S. (2017). Din ve Şeriat Sorunsalı Üzerine Bir Tahlil. *Universal Journal of Theology* 2 (4), 302-310.

Geliş Tarihi:

26 Ekim 2017

Değerlendirme Tarihi:

27 Ekim 2017

Kabul Tarihi:

17 Aralık 2017

© 2017 UJTE

E-ISSN: 2548-0952

Tüm hakları saklıdır.

Öz: İslâm hukuku bilginleri, 'din ve şeriat' ile ilgili oldukça farklı yorumlar ortaya koymuşlardır. Dinin her şeyi kapsadığını iddia edenler olduğu gibi din ile şeriatın farklı olduğunu kabul edenler de bulunmaktadır. Bunun yanı sıra şeriat alanının kısmen dinden bağımsız olduğu ve sosyokültürel alanı kapsadığı şeklinde yorumlayanların varlığı da bilinmektedir. Biz bu çalışmamızda Kur'ân ve Sünnet açısından din alanı ile şeriat alanının kapsam alanı ve zaman karşısında ki durumunu tahlil etmeye çalışacağız. Bu iki kavramın taksimatında ki problemlerin yansımaları dünden bugüne toplumlarda büyük sıkıntılar oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Din, şeriat, içtihat, anayasa, hadis, yasa.*

Abstract: Scholar of Islamic law, have put forward quite different interpretations about religion and Sharia. Sharia religious religion as everything is claiming that include those who have also been agreed that different. Sharia area thereof as well as partly independent of religion for review and was also as encompassing socio area. We coverage area of Sharia and religion of our study Quran and Sunnah terms and we will try to analyze the situation across time. Reflections on the problems of the division of these two concepts constitute major problems in society.

Keywords: *Religion, Sharia, jurisprudence, constitution, hadith, law.*

Giriş

Din, insanlığın var edilmesinden itibaren Şâri'in tevhid akidesi üzerine kurduğu bütün insanları kapsayan vahye dayalı evrensel kanunlar manzumesidir. Şeriat ise insanın toplum içerisinde huzurlu bir hayat sürebilmesi için yaşadığı dönemde oluşturulan ve her an değişime açık kanunlar bütünüdür. Bu bağlamda Kur'ân ve Sünnetin ya da yapılan içtihatların din alanına mı yoksa şeriat alanına mı girdiğini tespit etmek gerekir.

İslâm'ın kolaylık ilkesi bir kenara bırakılmış ve her şeyi İslâm ile özdeşleştirme çabası başlamıştır. Oysa iman ile muamelat alanı her daim farklılık arz etmektedir. Bu açıdan İslâm'ın yaşanır kılınmasının tek yolu vardır o da toplumsal ilerlemeler göz önünde bulundurularak bedene değil ruha bağlanmaktır. Zira Kur'ân lafızları bir beden, manası ise ruhtur. Tarihten günümüze vahiy ve akıl arasındaki dengenin bozulmasında ciddi problemler yaşanmıştır. Her daim bir tarafa ağırlık kazandıranlar olduğu gibi eşit tutanlar da olmuştur. Her iki araçla hakikatin bulunmasına çalışılmıştır.

2. Kur'ân ve Din

2.1. Kur'ân ve Tevhit

Dinlerin kökenini oluşturan iki ana unsur vardır. Bu unsurlar, inanç ve inancın gereği olan ibadetlerdir. Kur'ân hukuki düzenlemelerden ziyade insanların inanç yönüne önem vererek nazil olmaya başlamıştır. Evvela insanları bir olan Allah'a inanmaya çağırmış, imandan sonra da yaratıcı ile kul arasında bağlantı noktası olan ibadetler bahsine değinmiştir. Kur'ân-ı Kerimdeki ayetlerin genel muhtevası tevhid akidesi üzerine kurulmuş bir sistemdir. Tevhid, imanın en büyük şartı olup insanlığın yaratıldığı ilk dönemden bu yana süregelen ve bütün insanlığı kaplamış evrensel bir akidedir. Vahyin indiriliş sürecindeki hitap özelliklerinden olan, “Ey insanlar”¹ hitabı da tevhidin tüm insanlığı ilgilendirdiğinin ve evrensel bir kaide olduğunun göstergesidir.

Kur'ân inanç bakımından tek tip bir topluluk hedeflemiştir. Zira tek sınıf bir insanlık sadece inanç ile olabilir. Bu da inancın vahdaniyet kavramı, yani tevhid üzere bina edilmesinden kaynaklanmaktadır. Amelde *-davranışta-* ise durum farklıdır. Her ne kadar hem şeriat hem de din açısından tek bir düzen olması gerektiği iddia edilmiş olsa da bunun mümkün olmadığı aşikâr olsa gerektir. Vahiy öncelikle ilkesel olarak, itikaden hakka hicreti sağlamış sonra da fiziki hicrete geçilmiştir.

Sözlükte “tek ve bir olmak” anlamındaki vahd (vahdet, vühûd) kökünden türeyen tevhîd “*bir şeyin bir ve tek olduğunu kabul etmek*” demektir. Bu sebeple Kur'ân'da Allah'ın birliğini konu edinen kavram ve ifadelerin yanında O'nun şerikinin bulunmadığını belirten beyanlar da vardır. Bunların sayısı diğerlerinden çok daha fazladır. Kur'ân-ı Kerim'de tevhid kelimesi geçmez, ancak “*vahd*” kökünden gelen “*vâhid, ahad, vahde(hû)*” kavramları yer alır.² Aslında Kur'ân-ı Kerim'de yaratılmışlara özgü acz ve eksiklik bildiren bütün sıfatlardan zât-ı ilâhiyyeyi tenzih eden ve sayısı çok fazla olan ayetler, tevhid ilkesini açıklığa kavuşturan deliller konumundadır.³

Kâinatı yaratan, dilediği gibi tasavvur edenin mevcudiyetine inanç, insanın selim fitratının önemli bir özelliğini teşkil ettiği gibi⁴ O'nun bir ve tek oluşu kanaati da beşer türünün ayrılmaz bir vasfı olarak görür. İnsanın yaratılışı esnasında Allah ile yapılan sözleşmede âdemoğullarının şirkte düşmemeleri de şart koşulmuştur.⁵ Böylece şirkin insanın ruh yapısında iğreti bir psikolojik halden ve bir dejenerasyondan ibaret olduğu vurgulanır.⁶ Bir ayette insanlara tebliğ edilmek üzere her peygambere, Allah'tan başka hiçbir ilâhın bulunmadığı ve sadece O'na ibadet edilmesinin gerektiği yolunda vahiy gönderildiği belirtilir.⁷ Diğer bazı âyetler de Nûh, Hûd, Sâlih, İbrahim, Musa ve Şuayb'ın kendi kavimlerine tevhid inancını tebliğ ve telkin ettikleri haber verilir.⁸ Yine Kur'ân'da insanlara yaratılışla ilgili konulara temas edilmiştir.⁹ Bu ayetlerde ki makâsıt insanı tek olan yaratıcıya ulaştırmadır. Şar'i beşerin özgürlüğüne müdahil olmak yerine tamamen seçimi kendisine

¹ Baş, Erdoğan, *Kur'ân'ın Üslubu ve Tekrarlar*, İstanbul 2003, s. 38.

² İsra 17/46; Enam 6/19; Sa'd 38/65-66; Sâffât 37/4.

³ Özler, Mevlüt, *DİA, Tevhid Mad.* Yıl: 2012, cilt: 41, s. 18-20.

⁴ Rum 30/30.

⁵ A'raf 7/172-173.

⁶ Neml 27/60-64.

⁷ Enbiya 2/25.

⁸ A'râf 7/59, 65, 73, 85).

⁹ Demirci, Muhsin, *Kur'ân'ın Temel Konuları*, İstanbul 2003, s. 63, 89.

bırakmıştır. Şâri bir de yol gösteren peygamberler göndermiş ve bu peygamberlere vahiy indirerek insanoğlunun tevhid akidesine ulaşmasını dilemiştir.

Tevhid hususunda yani Allah'ın varlığı ve birliğini ispat üzerine İslâm âlimleri birçok delil öne sürmüşlerdir. Zira bir uyarıcı gönderilmiş olmasa bile insan aklı tevhidi idrake muktedirdir.¹⁰

Yukarıda da zikrettiğimiz gibi Kur'ân-ı Kerim ayetlerinin çoğunluğunu imanı ayetler teşkil etmektedir. İman problemi her ne kadar kelimâ âlimleri tarafından tartışılrsa da gaybi meseleler sadece Allah'ın bildirdiği kadar bilinmektedir.

Buradan hareketle iman meselesinin temelinde tek ilah olan yaratıcıya itaat, tazim ve boyun eğmek vardır. İşte bu yüceltmenin en programlı yolu tevhitten sonra gelen ibadetlerdir. Bu konular dinin temelini oluşturmaktadır.

2.2. Kur'ân ve İbadet

Din, en yalın biçimi ile tanrıya inanmak ve ona ibadet etmek olduğuna göre dinin bir inanç bir de ibadet sistemi içermesi zorunludur.¹¹ İşte bundandır ki yalın şekilde bir inanç sisteminin varlığından söz edilemediği için güçlendirme ve yaratıcı ile yakinen bağlar kurmak adına konulmuş bedensel fonlara ibadet denir. Yani ibadetler inancın ete kemiğe bürünmüş şekilleridir. İbadet; mükellefin yaratana karşı saygı içerisinde boyun eğerek, O'nun istediklerini yapması demektir.¹²

Zahiri olarak ibadetler şekil açısından çok basit kabul edilse de tanrının tasarımı oldukları için, onların gücü ve gizemi dünyanın ötelere uzanır. Her farklı ibadet kul ile Allah arasında farklı bağların kurulmasını sağlamaktadır.

İşte bu yüzden ibadetler yaratıcının mükelleflerine yüklediği sorumluluklardır. İbadetler her ne kadar şekil ve miktar açısından farklılık arz etse de Kur'ân'ın ifadeleri ile önceki kavimlerde de varlığını göstermektedir.¹³

*“Ey insanlar sizi ve sizden öncekileri yaratan rabbinize ibadet edin ki, Allah'a karşı gelmekten sakınasınız.”*¹⁴

*“Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakınmanız için oruç sizden öncekilere farz kılındığı gibi sizlere de farz kılındı”*¹⁵ gibi ayetler bunun göstergesidir.

Yine Kur'ân ibadetlerin nasıl yapılması gerektiğinden ziyade genel olarak yapılması hususunda emirler vermiştir. Yani bir ibadetin nasıl ve ne zaman yapılması gerektiği hususunda bariz açıklamalara gitmemiştir. Yine Kur'ân (*namaz, zekat ve hac gibi*) ibadetlerle ilgili icmalî / küllî esaslar koymuş tafsilatlı olarak miktarları beyan etmemiştir.

İslâm'ın temel şartlarını teşkil eden *namaz*,¹⁶ *zekât*,¹⁷ *oruç*,¹⁸ *hac*,¹⁹ Kur'ân da farklı ayetlerde bir teklif olarak bize sunulmuştur. Teklife maruz kalanlar açısından ibadetler evrenseldir. Yani ibadetlerin muhatabı yalnızca bir grup Müslüman değil, mükelleflik şartlarını taşıyan bütün insanlardır.

Örneğin hac etmeye gücü yeten ve şartlarını taşıyan herkese, haccın farz olması ibadetlerin evrensellik ilkesinin bir kanıtıdır.²⁰

Taabbudiyetin sadece yaratıcıya olması, onun tevhid ilkesi ile olan ilişkisini göstermektedir. Nitekim tazim, itaat ve hürmet gibi değerleri taşıyan ibadetler, sadece Allah'a karşı yapılmaktadır.

¹⁰ Topaloğlu, Bekir, *Kelam İlmi Giriş*, İstanbul, 2007, s. 146.

¹¹ Koca, Ferhat, *DİA, İslâm da İbadet Mad.* Yıl 1999, cilt: 19, s. 240-247.

¹² Süleyman, Uludağ, *DİA, İslâm da İbadet Mad.* Yıl 1999, cilt: 19, s. 247-248.

¹³ Ateş, Ali Osman, *İslâma Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitap Örf ve Adetleri*, İstanbul 2014, s. 48.

¹⁴ Bakara 2/21.

¹⁵ Bakara 2/183.

¹⁶ Bakara 2/3.43, 45, 110, 125, 153, 177, 238, 277.

¹⁷ Bkz Bakara 2.43.11.277; Nisa 4/162; A'raf 7/156; Meryem 19/31.

¹⁸ Bakara 2/183, 184,185; Tevbe 9/112.

¹⁹ Bakara 2/196, Al-i İmrân, 3/ 97.

²⁰ Al-i İmrân, 3/ 97.

Sadece Ona layıktır.²¹ Aksi takdirde şirke ve riyaya karışır ki bu da Kur'ân diliyle birçok kez red olunmuştur.

Bu bağlamda Allah'ın kulları ile bağıni sistemleştiren ibadetler, tevhidin tezahürü ve hükümlerinin değişmezliği açısından dindendir. Tevhidin değişime kapalı ve evrensel olması gibi, ibadetler de değişime kapalıdır. Ayrıca ibadet, dinin nakli bilgiye dayanan, yoruma ve üzerinde tartışmaya kapalı olan dogmatik kısmına tekabül etmektedir.²²

Son tahlilde Kur'ân-ı Kerimdeki ayetlerin çoğunluğu tevhid akidesini, Şârî'in kendisini bildirmesini konu almakla birlikte illet ve hikmetini kavrayamadığımız ve kendisi ile kul arasında cereyan eden taabbudi konulara temas etmiştir.

İbadetler Allah ile kul arasındaki ilişkileri düzenleyen hikmete mebni düzenlemelerdir. Dinin tevkifi alanını kapsadığından bu ibadetlere daha sonra yapılan ziyadeler bidat olarak görülmüştür.

3. Kur'ân ve Şeriat

Kur'ân, imani meselelerden sonra belirli bir olgunluğa erişen topluma yasal düzenlemeler getirmeye başlamıştır. Bu bağlamda Kur'ân da iktisadi ve sosyal düzenlemelerin temel ilkelerini veren ayetlerin sayısı azdır. Bu ayetler ise toplumda yürürlüğü devam eden ilkelerin düzenlenmiş hali ya da aynen devam ettirilmiş halidir.

Fertlerin toplum içerisinde hukuki himayesini tanzim eden Şârî, dönemin örf ve yaşayış şekillerini dikkate almıştır. Geçmiş toplumların ilkeleri ile Cahiliye Örf ve Adetlerinin yansımaları vahiyle birlikte hukuki özellik kazanmıştır. Yani birdenbire var olan gidişatı kaldırıp muhataplarını bambaşka hükümlerle karşı karşıya bırakmamıştır. İslâm'a aykırı olmadığı sürece eski dinlere ait hükümler ve o dönemin örf ve adetleri devam ettirmiştir.

"İçinizden zihâr yapanların kadınları, onların anaları değildir. Onların anaları ancak kendilerini doğuran kadınlardır. Şüphesiz onlar çirkin bir laf ve yalan söylüyorlar. Kuşkusuz Allah, affedicidir, bağışlayıcıdır. Kadınlardan zihâr ile ayrılmak isteyip de sonra söylediklerinden dönenlerin karılarıyla temas etmeden önce bir köleyi hürriyete kavuşturmaları gerekir. Size öğütlenen budur. Allah, yaptıklarınızdan haberi olmandır."²³ Ayeti ile toplumda örfi bir kural olarak varlığını sürdüren uygulama yeni bir boyut kazanmıştır.

Yine Kur'ân da evlatlıkların boşandığı eşlerle evlilik hususunda düzenlemeler yapılmıştır.²⁴ Bu ve buna benzer uygulamalarla Kur'ân, Şeriat dairesi dediğimiz toplumsal düzen sistemini oluşturmuştur.

Bu hukuki normların konuluş amaçları ve gayeleri dikkate şayandır. Zira makâsıd-ı Şeria, bireylerin hak kaybına uğramaması ve toplumsal düzeninin sağlanması amacına yöneliktir. İlet ve hikmeti değişen normların, artık devam edip etmeyeceği tartışmalıdır. Zira Allah bir hukuk normu koyarken onunla bir gaye hedeflemiştir. Örneğin adam öldürmenin cezasının ağır olması, canın korunmasına yönelik bir hukuki düzenlemedir.²⁵

İşte Kur'ân'ın genel norm olarak verdiği ve insanı serbest bıraktığı ayetlerin sayısı azdır. Bu ayetler ise zaman, mekân, illet ve hikmet açısından değişip değişmeyeceği tartışmaya açık alandır.

Zira genel hukuk kuralı olarak benimsenen ve Mecelledeki "ezmanın tegayyürü ile ahkâmın tegayyürü inkâr olunamaz"²⁶, "örf ile tayin nas ile tayin gibidir"²⁷ gibi temel ilkeler de bunun göstergesidir.

²¹ Fatiha 1/5, Nahl 6/36, İsrâ 7/23.

²² Koca, Ferhat, *DİA, İslâm da İbadet* Mad. Yıl 1999, cilt: 19, s. 240-247.

²³ Mücadele 58/2-3.

²⁴ Acar, İbrahim, "İslâm Hukuku Açısından Evlat Edinme ve Hz. Peygamber'in Zeynep'le Evliliği" *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı: 7, Nisan 2006, s. 99-110.

²⁵ Muhammed Tahir bin Aşur, *İslâm Hukuku Felsefesi* (çev Mehmet Erdoğan, Vecdi Akyüz), İstanbul 2013, s. 225.

²⁶ www.muhammedtahir.com belgeler

²⁷ www.muhammedtahir.com belgeler

Peygamber (sav)'den sonra İslâm da en büyük müceddid Hz. Ömer'dir. Nitekim müellife-i kuluba *-zengin de olsalar-* zekâtın pay verilir ki, başkalarının kışkırtmalarına kapılıp İslâm'a düşman olmayıp Müslüman olmaya özendirilsinler diye. Hz. Ebubekir devlet başkanı olunca, Hz. Ömer'i mâlî işlere memur etmişti. Hz. Peygamber zamanında zekât alan müellife-i kulub, Hz. Ebubekir'e gelip haklarını istediler; Ebubekir onları Hz. Ömer'e gönderdi. Hz. Ömer ise onlara zekâtın paylarını vermemiştir: *'Artık sizi boşuna beslemeye gerek yok. Biz şimdi artık güçlü durumdayız'* diye cevap verince, onlar tekrar Ebubekir'e giderler. Ancak Ebubekir: *' Hz. Ömer ne dediyse öyledir'* der. Böylece Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in yerine getirdiği Kur'ân emrini değiştirir. Müslümanlar, Hz. Ömer'in bu uygulamasını onaylarlar.²⁸ Hz. Ömer döneminde zekât tanziminde Şârî'in vahiyle bildirmiş olduğu müellife-i kuluba artık zekâtın pay verilmemesi şeriatın kapsam alanındaki daralma ve genişlemeye en güzel delildir.

Kur'ân da hırsızın elinin kesilmesine şart getirilmiştir. Fakat hem halife, hem sahabe hem de müçtehit olan Hz. Ömer, Kur'ân da hırsızın elinin kesilmesine kıtlık dönemini şart getirerek hırsızın elini kesmemiştir.²⁹

Hz. Ömer döneminde Irak'taki Sevad arazisi İslâm ordusu tarafından fethedilmiştir. Hz. Ömer, bu araziye Kur'ân'ın taksimatına göre değil de gelecek nesilleri düşünerek ganimet olarak savaş katılanlara dağıtmak yerine sahiplerine iade etmiştir. Bunun karşılığında onlardan vergi almıştır.³⁰

Hz. Ömer döneminde Sevad arazilerinin ganimet olarak paylaşılmayıp sahiplerine bırakılması, kıtlık dönemlerinde hırsızlık yapanların ellerinin kesilmesini Hz. Ömer'in yasaklaması şeri normların her birinin bir gaye üzere mebni olduğunu göstermektedir. Bu sebeple illet ve hikmeti belli olan normların zaman ve mekân bağlamında değişimi normaldir. Bu da şeriata dair hükümlerin değişebilirliğine bir delildir.

Kur'ân da geçmiş milletlere indirilen hukuki düzenlemeler ile İslâm ümmetine indirilen hukuki düzenlemelerin farklılık arz etmesi bile toplumsal alt yapının ya da zaman ve mekân bağlamında şeriat dairesinin değişiminin bir kanıtıdır.³¹

Şeriat alanı aslında vahyin zaman ve mekâna göre şekil almış bir bedensel formudur. Bu da Kur'ân'ın ifadesi ile anlaşılmalıdır. Zira Hz. Âdem den itibaren gelen dinlerde ki uygulamaların farklılık göstermesi ve hatta Maide 48 *'her birinize bir şeriat ve bir yol verdik'*³² ifadesi de bunun göstergesidir. Bu ayetten de şeriatların zaman ve mekân bağlamında değişiklik gösterdiği anlaşılmalıdır.

4. Sünnet ve Din

Sünnetin itikat ve ibadetlerle ilgili olanları tüm fertleri kapsamaktadır. Hz. Muhammed'e *'din nedir'*, *'İslâm nedir'* şeklinde sorulan soruların cevapları sünnetin din alanı ile ilgili kısmını ortaya koymaktadır. Meşhur Cibril hadisinde bunu görmek mümkündür.

'Bir gün Resûlullah (sav) huzurunda bulunduğumuz sırada, elbisesi beyaz mı beyaz, saçları siyah mı siyah, üzerinde yolculuk eseri bulunmayan ve hiçbirimizin tanımadığı bir adam çıkageldi. Peygamber'in yanına sokuldu, önüne oturdu, dizlerini Peygamber'in dizlerine dayadı, ellerini (kendisi) dizlerinin üstüne koydu ve:

- Ey Muhammed, bana İslâm'ı anlat! dedi.

²⁸ Atay, Hüseyin, "Dini Düşünce Reformunun Yöntemi ve Bir Örnek", *Kelam Araştırmaları*, IV/1 (2006), s. 20-21.

²⁹ Atay, s. 22-23.

³⁰ Köse, Saffet *' Hz. Ömer'in Bazı Uygulamaları Bağlamında Ahkâmın Değişmesi Tartışmalarına Bir Bakış'*, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı: 7, Nisan 2006, s. 13-50.

³¹ Erdoğan, Mehmet, *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, İstanbul, 2016, s. 15.

³² Maide: 5/48.

Rasulullah (sav); “İslâm, Allah’tan başka ilah olmadığına ve Muhammed’in Allah’ın Resulü olduğuna şehâdet etmen, namazı dosdoğru kılman, zekâtı (tastamam) vermen, ramazan orucunu (eksiksiz) tutman, yoluna güç yetirebilersen Kâbe’yi ziyaret (hac) etmendir” buyurdu. Adam:

- Doğru söyledin dedi. Onun hem sorup hem de tasdik etmesi tuhafımıza gitti. Adam:

- Şimdi de imanı anlat bana, dedi. Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem:

- “Allah’a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhret gününe inanmandır. Yine kadere, hayrına ve şerrine iman etmendir.” buyurdu.

Adam tekrar:

- Doğru söyledin, diye tasdik etti.³³

Sünnet imanla ilgili indirilen ayetleri açıklama ve tasdik etmekle mükelleftir. İbadetlerle ilgili de yukarıda da belirttiğimiz üzere Kur’ân’da ibadetlerle ilgili sadece emirler bulunmaktadır. İbadetlerin niceliğine ve niteliğine detaylıca yer verilmemektedir.

“Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakınmanız için oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi sizlere de farz kılındı”³⁴ ayetiyle de anlaşıldığı üzere oruç iman edenlere farz kılınmıştır. Ama oruç ile ilgili tafsilatlı bilgilere yer verilmemiştir. Bizler ibadetlerin nasıl yapılması gerektiğini fiili ve kavli sünnet ile öğrenebilmekteyiz.

Sünnetin dine bakış açısını gelince, onun Kur’ân’ın evrensel ilkelerini açıkladığını ve yalnızca desteklediğini görmekteyiz. Çünkü Resulü Kibriya, iman ve ibadetlerle ilgili kendisine bildirenleri olduğu gibi anlatma ve tatbik etme yetkisine sahipti. Sünnetin bu alanla ilgili hükümleri az olmakla birlikte dinin evrensel ilkeleridir.

5. Sünnet ve Şeriat

Sünnetin çoğunluğu ise sosyal ve iktisadi konuları içermekle birlikte sosyo- kültürel alanı kapsamaktadır. Zira sünnetin bu kısmı dönemin toplumsal düzen ve mutluluğunu sağlamak amacı ile oluşmuş hükümlerdir. Vahyin dönemselsel uygulamaları olması hasebiyle de şeriat alanını içerir. Hz. Peygamber dünyalık işleri sahabeden iyi bilmediğini ifade etmiş³⁵; zaman, yer ve şahısların özel durumlarına göre de şeriat alanı ile ilgili hükümler koymuştur. İslâm toplumunun hukuki düzenlemelerini oluşturan hadisler, İslâm devletinin yürürlükteki uygulamaları, yönetmelikleridir.

Sünnet Kur’ân’ın ammlarını tahsis, mutlaklarını takyid, mücmellerini tevil ve tefsir eden, kanuni boşluklarda ise yeni hükümler koyabilir. Kur’ân’daki genel ifadelerin pratik uygulanışı diğer bir ifadeyle yasal düzenlemesi sünnetle sağlanmıştır. Namaz, oruç, zekât ve hac gibi ibadetlerle ilgili naslar genel olup pratik uygulanışını Peygamber (sav)’den öğreniyoruz. Peygambersiz ibadet düzenlemesi yapılamaz.

Kur’ân ve Sünnet şeriat alanı ile ilgili genel normları vermekle yetinmiştir. Bunların uygulanabilirliği ya da bir hukuki düzenleme olarak genişlemesi veya daralması zamanlara ve örfelere göre değişmektedir.

6. Anayasa ve Kanun

6.1. Anayasa

Anayasa, bir devletin yapısını, örgütlenişini, temel organların görev ve yetkilerini, bireylerin devlet iktidarı karşısında hak ve özgürlüklerini düzenleyen kuralların bütünüdür.³⁶

Aristoteles’e göre anayasa, devlette güçler üzerinde düzenleyici bir direktif niteliğini taşır. Devlet içinde güçler nasıl dağılacak, en üstün güç kimde olacak gibi soruların yanıtları anayasada yer alır. Anayasa devletin özüdür. Buna karşılık yasalar, devlet güçlerinin, egemenliğe dayanarak kamu

³³ Müslim, *Îmân* 1, 5. Ayrıca bk. Buhârî, *Îmân* 37; Tirmizî *Îmân* 4; Ebû Dâvûd, *Sünnet* 16; Nesâî, *Mevâkîf* 6.

³⁴ Bakara 2/183.

³⁵ Müslim, Fedail, 141.

³⁶ Gözler, Kemal, *Hukuka Giriş*, Bursa 2016, s. 151.

düzenini korurken uyacakları ilkeleri gösterir.³⁷ Anayasa (constitutorı) sözcüğü, en geniş anlamıyla bir toplumun hukuki ve siyasi ana kuruluşuna ilişkin yazılı ve yazısız tüm temel hukuk kurallarını kapsar.

Anayasa değişmezlik ilkesine daha yakındır. Zira tüm normların tepesinde anayasa vardır.³⁸ Değişim için dahi kendi içerisindeki maddelere bağlılık göstermektedir. Bu bağlamda tüm kanun, kanun hükmünde kararname, tüzükler ve yönetmelikler tamamen dayanak olarak üst norm olan anayasa sisteminin kollarıdır.

İşte bundandır ki kaynak açısından beşeri olan, Devletler hukuku sistemindeki anayasa, evrensel ilkeler içermesi hususunda dinin evrensellik ve süreklilik ilkesi ile örtüşmektedir.

Kur'ân, anayasal mahiyetli üst norm niteliğindedir. Her alt norm yürürlüğünü üst normdan almaktadır. Anayasal mahiyetli normlar genel esasları içerir. Anayasaların niteliklerinde genellikle ayrıntıya yer verilmez. Anayasalar hukukun üstünlüğü ilkesinin somut şekilleridir.

6.2. Kanun

Yasama organı tarafından kanun adı altında yapılan ve normlar hiyerarşisinde anayasanın altında tüzüklerin üstünde yer alan çoğunlukla, genel soyut kurallar içeren hukuki metinlerdir.³⁹ Kanunların birtakım özellikleri vardır. Yazınlık, süreklilik ve genelliktir. Süreklilik daimi olması anlamında olmayıp zaman belirtilmeden kanunun konulması yani değişmesi gerektiği zaman dilimi bilinmediği için süreklilik ifadesi özelliklerindedir. Fakat değişmesi ve güncellenmesi gerektiği an değişimi zorunludur. Genellik ilkesi ise kanun belirli bir kişiyi değil aynı durumda olan herkesi kapsamıştır. Kanunların zaman, mekân bağlamında hatta tek bir birey için dahi çıkarılmış olması normaldir. Çünkü alt normdur. Sünnet üst norm niteliğindeki genel ilkelerin pratik uygulaması için yapılan toplumsal lokal düzenlemelerdir. Peygamber (sav)'in yapmış olduğu yasal düzenlemeler üst norm niteliğindeki anayasal düzenlemelere ters olamaz. Bu düzenlemeler yasal mahiyetli düzenlemeler olup kanun veya yönetmelik gibi toplumsal düzen kuralları mahiyetindedir.

Kanunlar, yönetmelikler, tüzükler alan itibari ile bireyin toplum içerisinde mutlu ve huzurlu hayat sürmesinin yoludur. Şeriat ile örtüşmesinin sonucunda buradan çıkmaktadır.

7. İçtihatlar

Bir akıl ürünü olan içtihatlar ise çağlar öncesinde Kur'ân ve sünnetten çıkarılan hükümlerdir. Günümüzde din alanı ya da şeriat alanında yapılmış olan içtihatlar din gibi telakki edilmektedir. Bu da dinin toplum içerisinde yaşanır ve mutluluk kaynağı olmasından ziyade külfet haline dönüşmesine sebep teşkil etmektedir. Mesela günümüzde misvak mı diş fırçası mı tartışmasının yapılabileceği bile bu konuyu özetler niteliktedir. Maslahat dış temizliği ise bunun helal olan her türlü maddeden yapılabilir olmasında bir beis olmasa gerektir. (Misvağın sağlık açısından diğer faydaları ve bu faydalar doğrultusunda sünnet olabileceği hususu tartışma konusu değildir.)

İçtihatları dinin değişmez sabiteleri kabul etmek şeriat alanını skolastik bir düşünce sistemine dönüştürmektir. Toplumsal ilerlemeler her daim yeniliklere açık olmak zorunda iken içtihatlarla bağlanıp kalmak din algısını ve anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Kaldı ki insanların dinden uzak durmalarına ya da şeriatın her daim insan maslahatına aykırı olduğunu düşündürecek kadar keskin olmasına neden olmaktadır. Oysa Şar'i her daim kulunun menfaatini gözetmektedir.

Kaldı ki mezhep imamlarının bile dönemsel olarak verdikleri içtihatları değiştirdikleri gözükmektedir. Elde edilen fetvalara baktığımız zaman amaç Allah'ın makasit olarak hedeflediğine ulaşma gayretidir. Şâri'in katında mutlak doğrunun tek olmadığını kabul etmekte bunun göstergesidir. Çünkü toplumda muamelat açısından mezhebi farklılıklar büyük oranda kendini

³⁷ <https://www.msxslabs.org/forum/x-sozluk/113950-anayasa-nedir.html#ixzz4jyMQB9EV>

³⁸ Gözler, *Hukuka Giriş*, Bursa 2016, s.151.

³⁹ Gözler, s.153.

hissettirmektedir. Bu yüzdendir ki mü'minler, kendilerine imam olarak seçtikleri kimselerin yolundan gitmektedirler. Bu imamların, önceden verdiği hükmü sonradan kaldırmasını düşünemeyecek kadar keskin çizgilerle bağlılık yaptığımız içtihatları; en üstte bulunan Kur'ân normlarının tepesine çıkarmaktır.

Klasik dönemdeki içtihat formları genellikle icma, kıyas, istihsan ve istislah gibi yöntemlerle İslâm hukukuna yürürlük sağlamışlardır. Ortak akılla yürürlüğün sağlanmasına genellikle icma, (içtihatların birleştirme kararı) bireysel içtihat formları ise kıyas, istihsan ve istislah yöntemleridir. Farzı kifaye olan içtihat hiç kuşkusuz nasların kati alanına yönelik olmayıp nasların zanni alanına yöneliktir.

Örneğin İmam-ı Şafi hayatını iki döneme ayırarak Irak'ta verdiği fetvaları bir kenara bırakıp Mısır'da yeni fetvalar, hükümler vermektedir.⁴⁰ İşte bu yüzdendir ki müçtehit olan ve Müslümanlara imam olan biri dahi örf ve adete göre değişimin anahtarını bize verdiğini hükümlerle sunmaktadır.

8. Sonuç

Bütün dinlerin korumayı hedeflediği beş temel esas, İslam dini için de geçerlidir. Bu esaslar, *can, din, mal, akıl ve neslin* korunması usul hukukunda mekâsîdu şeria kapsamında ele alınmıştır. Bu temel esasların korunması tüm semavi dinlerin zorunlu şartlarındandır. Semavi dinlerin bu evrensel ilkeleri, insanlığın evrensel ilkeleridir. Bu ilkeler, zamanlar üstü ve insanlığın fitratının eseridir. Bu evrensel ilkeler, toplumsal düzen, yaşanılan zaman ve mekânla mündemiçtir. Zira etle tırnak ayrımı zor olduğu gibi bireyin yaşadığı dilimden ayrılması da zordur. Her ne kadar asrısadet diye fetvalar çıkarılsa da kimsenin o dönemi yaşar gibi yaşaması mümkün değildir. Artık her şeyin değişerek geldiği ve dini daha kolay yaşayabileceğimiz bir zamanda maksatlar çerçevesinde Kur'ân ilkelerinin altını doldurmak ilahi vahiy olan akla kalmıştır. Zira zirve norm yani Kur'ân sadece genel ilkeleri vermiştir. Altını doldurmak mekânsal ve zamansal olarak değişir. İşte bu kısım şariat dairesidir.

Din ise ilk insandan itibaren akl-ı selim herkesi kapsayan, Şâri'in kullarından istediği zorunlu, evrensel ve asla değişmesi düşünülemeyen temel kanundur. Bu da tevhid akidesidir. Nitekim ilahi dinlerin hepsinin gayesi insanları bir olan yaratıcıya davettir. Bu açıdan insanların her birini ilgilendirdiği için evrensel olmasının yanında kıyamete kadar devamlı olması da dinin zorunluluk ilkesinin göstergesidir. Nitekim itikat, ibadet ve ahlaki ilkeler zamanlar üstü olduğu söylenebilir. Ancak hukuk değişken olmak zorundadır.

Peygambere tanınan nasları beyan yetkisi, müçtehitlere de içtihatla tanınmıştır. Nass ve içtihat alanının ayrılması önem arz eder. İçtihat ilahi iradeyi bir kesif mücadelesidir. Anlam ve amaç eksensel bir istinbat faaliyetidir. Klasik dönemde bu istinbat yöntemlerinin başında kıyas, istihsan ve istislah yöntemleri gelmektedir. Nass ile aklın çatıştırılması yerine, nass ile aklın bir araç olarak hakkın aranması, selim akıl için yöntem olmalıdır. Birbirini tamamlayan bu iki bilgi kaynağı olan araçlar, biri genel biri de özel vahiy olarak görülmelidir. Biri diğerinin mutearızı değil mütemmim cüzüdür. Anayasa ile kanun arasındaki ilişki adeta Kur'an ile Sünnet arasındaki ilişkiye benzer.

Anayasanın alt dallarından olan kanunlar, tüzükler ve yönetmelikler zamanın şartlarına göre değişim gösterebilmektedir. Zira mekânsal ve zamansaldırlar. Bu da kamu yararına verilen hükümlerin, tıpkı kulun maslahatına göre hüküm verme alanı olan şariat gibi değişime açık olduğunun bir göstergesidir. Zira Sosyal Hukuk, bireyleri toplumda koruyan bir düzendir. İslam ise Sosyal Hukukla ilgili ilkeleri insanın onuru ve mutluluğu için temel ilke haline getirmiştir.

⁴⁰ “Eski görüşlerimi (Bağdat'taki kitaplarımı) nakledene hakkımı helal etmiyorum” ve “Irak'taki kitaplarımı yakın” Ebu Zehra, Târihu'l-Mezâhibi'l-İslâmiyye, s.462; Cündî, el-İmamu's- Şâfiî, s. 194; Emin el-Hûlî, el-Müceddidûn fi'l-İslâm, s.85. (Bu elbette ki bir genellemedir ve Şâfiî âlimler bu genellemeyi sınırlamışlardır ve kadim mezhebinin tamamının değişmediğini savunmuşlardır. Bk. İbrahim, Muhammed, Hanefî ve Şâfiîlerde Mezhep Kavramı, İstanbul, s.118.)

Nihayetinde din ve şeriat kavramın kapsam alanının iyi anlaşılması ve toplumsal ilerlemelerin mümkün olduğu gözetilerek hukuki düzenlemelerin ona göre yapılması gerektiği sonucu çıkmaktadır. Çünkü kanunlar zamanla yürürlükten kalkmakta ve yerini başka kanunlar doldurmaktadır. Zira zamanın değişmesiyle ahkâmın değişmesi inkar olunamaz.

KAYNAKÇA

- ACAR, İbrahim “İslâm Hukuku Açısından Evlat Edinme ve Hz. Peygamber'in Zeynep'le Evliliği” İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi, sy. 7, Nisan 2006.
- ATAY, Hüseyin, “Dini Düşünce Reformunun Yöntemi ve Bir Örnek”, *Kelam Araştırmaları*, IV/1 2006.
- ATEŞ, Ali Osman, *İslâm'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitap örf ve Adetleri*, İstanbul 2014.
- BAŞ, Erdoğan, *Kur'an'ın Üslubu ve Tekrarlar*, İstanbul 2003.
- BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmâil, el-Câmiu's-Sahîh, İstanbul, 1992; Müslim, *İman* 132; Ebû Davud, *Sünne* 15.
- DEMİRCİ, Muhsin, *Kur'an'ın Temel Konuları*, İstanbul 2003.
- ERDOĞAN, Mehmet, *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, İstanbul 2016.
- ESED, Muhammed, *Kur'an Mesajı: Meâl-Tefsir*, İşaret Yayınları, I, İstanbul 1996.
- GÖZLER, Kemal, *Hukuka Giriş*, Bursa 2016.
- GÜMÜŞ, Sadrettin; TURGUT, Ali; Türkiye Diyanet Vakfı Kuran-ı Kerim Meali,
- İBRAHİM, Muhammed, *Hanefî ve Şafîilerde Mezhep Kavramı*, İstanbul, s.118.
- KOCA, Ferhat, *DİA, İslâm'da İbadet Mad.* Yıl 1999.
- KÖSE, Saffet ‘’ Hz. Ömer'in Bazı Uygulamaları Bağlamında Ahkâmın Değişmesi Tartışmalarına Bir Bakış’’, İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi, sayı: 7, Nisan 2006.
- MÜSLİM, İmân 1, 5. Ayrıca bk. Buhârî, İmân 37; Tirmizi İmân 4; Ebû Dâvûd, Sünnet 16; Nesâî, Mevâkît 6.
- AŞUR, Muhammed, *İslâm Hukuku Felsefesi*, (çev: Mehmet ERDOĞAN, Vecdi AKYÜZ), İstanbul 2013.
- ÖZLER, Mevlüt, *DİA Tevhid Mad.* cilt41, sayfa 18-20, Yıl 2012.
- TOPALOĞLU, Bekir, *Kelam İlmi Giriş*, İstanbul 2007.
- ULUDAĞ, Süleyman, *DİA, İslâm'da İbadet Mad.*, c. 19, Yıl 1999.
- www.muhammedbalci.com belgeler
- www.msxllabs.org/forum/x-sozluk/113950-anayasa-nedir.html#ixzz4jyMQB9EV.